

módban: I/5.) és olyan fogalmaktól, melyek „magyarítása” semmit sem változtatott volna a szöveg tartalmán, viszont világosabbá tette volna annak pontos jelentését. (Például „a Magyarország miniszterelnöki kötelezettségeit ellátó Apró Antal” – azaz miniszterelnök-helyettes: II/25.).

A kötetet névmutató zárja, de ez sajnálatos módon nem azonos az orosz kötet annotált névmutatójával, ami éppen a szovjet tisztviselők miatt számunkra is jól hasznosítható lett volna.

A fenti megjegyzésektől függetlenül, melyeket csupán a jobbító szándék indukált, a recenzius csak őszinte elismeréssel illetheti a kötet szerkesztőjét, aki sziszifuszi munkát végzett a forráskiadvány adaptálásának, kiegészítésének és maximális használhatóságának biztosítása érdekében, nagy szolgálatot téve ezzel a hazai történettudománynak. Reméljük a folytatás az ismét magára találó magyar–orosz levéltári együttműködés keretében nem várat sokáig magára.

Gecsényi Lajos

Kiss Dávid

A MUNKÁSÓRSÉG TÖRTÉNETE ÉS ELŐZMÉNYEI

VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Bp. 2017. 633 oldal

A kötet Kiss Dávid PhD disszertációjának jelentősen bővített, többévnnyi friss kutatási eredményekkel kiegészített változata. Aktualitását nem szükséges hosszasan taglalnunk, hiszen a Munkásórség működésének teljes történetéről, felépítéséről és működéséről nem állt rendelkezésre monográfia. A szerző kutatásait még 2005-ben kezdte (11.), és mostanra elmondható, hogy – az 1956-os forradalom és szabadságharcra adott bolsevik reakció egyik legfontosabb következményeként létrejövő – erőszakszervezet múltjának avatott szakértőjévé vált.

A kötet hét nagy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben Kiss bemutatja a Munkásórséget övező propagandát, továbbá a szervezet korabeli népszerűsítési próbálkozásaiival, illetve a témára vonatkozó historiográfiával is megismerkedhetünk. Érdekes tény, hogy a szervezet történetével kapcsolatban lényegében egyetlen emlékirat használható forrásul, a Munkásórség első parancsnokának, Halas Lajosnak a memoárja.

A második fejezetben megismerkedhetünk a 20. század első felének félkatonai milíciáival: a magyar Vörös Őrség és az MSZDP Rendező Gárdájával, a német Roter Frontkämpferbunddal. Kiss ezzel párhuzamosan kitér e szervezetek szélsőjobboldali megfelelőire is (mint például az osztrák Heimwehre), amelyeket a második világháború utáni paramilitáris szervezetek (például a csehszlovák Lidová Milícia és a keletnémet Kampfgruppe der Arbeiterklasse) bemutatása követ. Kiss részletesen elemzi, hogy ezen szervezetek miképpen szolgáltak alapul, mintául a későbbi magyar Munkásórség felállításánál. Különösen értékesnek tartjuk a szociáldemokraták Rendező Gárdájának bemutatását (29–33.), amely a II. Magyar Köztársaság történetének egy teljesen ismeretlen vetületét világítja meg az olvasó számára. E fejezet révén a könyvet a két világháború közötti időszak kutatói is haszonnal forgathatják.

A harmadik fejezet a Munkásórség felállításának társadalmi és politikai szükségességéről szól, majd megismerhetjük a szervezet korai bevetéseit, szervezeti felépítését, illetve a vonatkozó törvényeket és szabályzatokat. A szerző alaposan ismerteti a szervezet első éles műveleteit, vagyis az 1957. március 15-ei és április 4-ei ünnepségeken való részvételt, amikor a Munkásórség már fontos szerepet játszott a rendezvények biztosításában. A fegyveres karhatalom erejének fitogtatása mellett a testület szimbolikus feladatokat is ellátott, és ezzel egyfajta társadalomformáló szerepet is kapott a szocialista vezetéstől. Kiss különösen részletesen foglalkozik a kádári

konzolidáció egyik mérföldkövével, az 1957. május 1-jei eseményekkel. A szerző a történeteket a Stockholm-szindróma tünetegyüttesével magyarázza (106–107.): e pszichológiai közeg kialakítását a *terror* tette lehetővé, hasonlóan 1919-hez, valamint a Rákosi-korszakhoz. A Munkásőrség ebben a felállásban a társadalom felé valójában agresszív tényezőként érvényesült, jóllehet hivatalosan és az elnevezésből is adódóan egy defenzív organizációról beszéltek.

A negyedik fejezetben képet kapunk a Munkásőrség történetének korai szakaszáról, egészen 1963-ig. A testület 1957-ben így fogalmazta meg feladatait: „Minden időben álljon rendelkezésre, ha kell fegyverrel a Párt akaratának végrehajtásához” (112.). Az ekkori közhangulatot, valamint a testület elszántságát mi sem mutatta jobban, mint az, hogy a MŰK (Márciusban újra kezdjük!) jelszavára a testület a HUKUK választ adta (Ha újra kezditek, újra kaptok! [91.]). Az átszervezéseket, fegyverrel való ellátásukat, a személyi állomány bővítését és felkészítését, valamint a szervezet vezetőségét kimerítő alapossággal mutatja be a szerző. Több alfejezetben konkrét történésekre, alkalmakra, akciókra, rendkívüli eseményekre is kitér, melyek egyrészt bemutatják a szervezetet, de a hibáira és hiányosságaira is felhívják a figyelmet. Kiss Dávid egészen a legapróbb részletekbe menően elemzi a szervezet első éveit alapvetően befolyásoló kihágások történetét. Különösen tanulságos az ekkori munkásörök feyelmeztetlenségének részletes ismertetése: a sokszor az intervenció háború, vagy 1919 Tanácsköztársaságának harcedzett veteránjai ekkor már azon életkori kohorsz részét képezték, amelyet egy erőszakos szervezet – normál körülmények – között nem vesz igénybe. Ám a sokszori rendszeres, egyben a társadalmat közvetlenül fenyegető eseményeket (lőfegyverrel való visszaélés, erőszak, hatalommal való visszaélés stb.) háttérbe szorította az összes totális diktatúrát jellemző fenoména: a Párthoz való hűség mindent felülíró szerepe.

A következő fejezet a Munkásőrség történetének 1963-tól az 1980-as évekig való történetét tekinti át. A kádári konzolidáció éveiben a testület is jelentősen átalakult, sőt professzionalizáció is történt. A szervezet hőskorára jellemző kihágások nagymértékben visszaszorultak, és ezen tendenciáknak megfelelően a milícia katonai és rendészeti képességei is növekedtek. Mindennek révén megismerhetjük a Magyar Néphadsereggel, a rendőrséggel és határőrséggel való együttműködést, a munkásörök által használt fegyverzetet, valamint a kiképzés új rendszerét. Emellett a képességnöveléssel járó változó jogi környezetet és a további szervezési ügymeneteket is áttekinthetjük. A korábbi problémákat jórészt kinőve, a személyi állományt átrostálva a szervezet a hetvenes évekre más országok félkatonai szervezeteivel, milíciáival összevetve már versenyképesebbnek bizonyult, és a természeti katasztrófák, ipari balesetek során hasznos részét képezte a – mai terminológiával élve – katasztrófavédelemnek. Kiemelkedő szerepet töltött be a testület az 1970. évi rendkívüli tisztai és szamosi árvizek idején (360.).

A hatodik fejezetben a szocializmus utolsó évtizedének politikai helyzetével ismerkedhetünk meg, valamint, hogy ezek hogyan gyorsították fel a Munkásőrség átalakítását, majd megszüntetését. A Munkásőrség a nyolcvanas évekre hatalmának és befolyásának zenitjét már elhagyta, és már a rendszerváltás előtt gyors lépésekkel indult el a megszűnés felé. Kiss e folyamatot a levéltári források feltárása mellett az oral history módszerével is vizsgálja. Különösen figyelemreméltó Németh Miklós miniszterelnökkel készített interjúja. A kormányfő beszámolója szerint már 1989 elején tárgyalásokat folytatott az amerikai nagykövettel a Munkásőrség jövőjéről (482–483.), sőt nyáron már a testület megszüntetése is napirenden volt (507.). Németh kendőzetlen beszámolója újabb adalékot szolgáltat ahhoz, hogy a szocializmust épp azok árulták el, akiknek annak stabilitását kellett volna biztosítani. E megbeszélésre ugyanis az amerikai nagykövettel való rendszeres teniszmeccsek egyike után került sor... Érdeemes megjegyeznünk, hogy e fraternizálás közepette az országban atomfegyvert is hadrendbe állító szovjet hadsereg tartózkodott.

Az utolsó, hetedik fejezet a szervezet végső éveiről szól. A zavaros politikai viszonyok közötti tervezetokről, átszervezési kísérletekről, esetleges reformokról ír a szerző, majd a szervezet végső

hónapjait jelentő 1989 őszi események taglalása következik. Hivatalos felszámolásáról 1989. október 19-én született döntés, így a „négyigenes” népszavazás a Munkásórség megszüntetését érintő kérdése már csak technikai jellegű lehetett. Kiss ugyanakkor jól látja, hogy a rendszerváltás folyamatában a Munkásórség komoly kockázati tényezőt jelentett egy esetleges kommunista restauráció szempontjából, és ebből az aspektusból utal Grósz Károly hírhedt 1987. évi beszédére, amellyel a kormányfő lényegében a hetven évvel korábbi reminiszenciákból kiindulva próbálta az MSZMP hatalmát megerősíteni. Az a tény, hogy a Párt kemény magját jelentő, ideológiai szempontból elméletileg kikezdetlen Munkásórség minden különösebb ellenállás nélkül tudomásul vette feloszlását, ismét komoly kérdéseket vet fel a szocialista káderképzés, illetve a Párt számára megfelelő utánpótlás kinevelését illetően.

A kötet végén nagyszámú mellékletet is találunk a szervezetről, amelyek statisztikai keresztmetszetet adnak a Munkásórségről, miközben a testület egyenruháit, rangjelzéseit, valamint védelmi és kitelepítési terveket is bemutatják.

A recenzensek meglátása szerint annak tárgyalása megért volna még egy külön fejezetet, hogy léteznek-e összefoglalások arra vonatkozóan, kikből is állt ez a szervezet valójában? A Munkásórség szerepének ez a lezáratlan volta nagy hasonlóságokat mutat a szocialista korszak titkosszolgálatai, különösen pedig a belső elhárítás helyzetével, ez a lezárulatlan múlt pedig tovább növelte a III. Magyar Köztársaságban fellépő rendszerváltást követő káoszt. Talán megérne egy későbbi, még mélyebb elemzést az a kérdés is, hogy az ÁVH-s állomány mekkora részét irányították át ebbe a testületbe.

A kötet összesen 2328 lábjegyzetének jelentős része primer forrásra utaló jegyzet, amely jól mutatja a szerző alapkutatásának mélységét, mi több a jegyzetanyag nagysága önmagában egy kisebb kötetet is alkothatna. A hazai levéltári források mellett a szerző sikerrel helyezte el a Munkásórséget az európai paramilitaris szervezetek térképén. Kiss összeszedett és mélyreható elemzése révén betekintést nyerhettünk az előző rendszer világába egy olyan karhatalmi erőn keresztül, amelynek jelenleg nincs megfelelője. A korábban már említett közpolitikai vonatkozások miatt a kötet nem pusztán a szocialista korszak erőszakos szervezetei, hanem az annak általános története iránt is érdeklődőknek szóló és ajánlható kézikönyv.

Ligeti Dávid – Lévai Kristóf

Pál István – Szabó Csaba

A BUDAPESTI KÖZLEKEDÉS FEJLESZTÉSE A POLITIKA NAPIRENDJÉN 1957–1990

Napvilág, Bp. 2017. 261 oldal

„Ma már nyilvánvaló, hogy a Rákóczi úti villamos megszüntetése volt az államszocializmus közlekedéspolitikájának legsúlyosabb hibája” – írja Pál István a 2017-ben megjelent *A budapesti közlekedés fejlesztése a politika napirendjén* című monográfiában. Az ütős állításokban, és áthallásos történetekben bővelkedő kötet az 1957–1990 közötti budapesti közlekedéspolitikai karakteres összefoglalását nyújtja. Ez az a korszak, amelyben a hazai közlekedési beruházások tekintélyes része Budapestre koncentrálódott. Budapest tömegközlekedésére az állampárt tudniillik nem pusztán szolgáltatási kérdésként tekintett, hanem abban a politikailag is szükséges nyugodt légkör megteremtésének eszközét látta. A korszakban Budapest közlekedésfejlesztéséhez kapcsolódó érdekérvényesítés szokatlanul erős és sikeres volt.